

## עוד פעם אחת ל"שוב פעם"

היכרותי האישית עם ראובן סיוון המנוח החלה בעבודתנו המשותפת במכללה, ובשנים שלאחר פרישתו נפגשנו לעתים מזומנות ברחוב בית-הכרם, ותמיד היה מזכה אותי בדבר חידוד או בתדפיס. באחת מפגישותינו האחרונות שוחחנו על הצירוף "שוב פעם". לזכרו של עמיתי אני מבקש להעיר כמה הערות ולהאיר את הסוגיה מכמה פנים:

- א. הטיפול בצירוף "שוב פעם" בספרים המטפלים בתיקון הלשון.
- ב. הטיפול בצירוף "שוב פעם" במילונים.
- ג. לתיעודו של הצירוף "שוב פעם" בתולדות הלשון העברית.
- ד. לתיעודו של הצירוף "שוב פעם" בלשונו של עגנון.

ברצוני להדגיש שבמאמרי זה איני מתכוון להביע דעתי באשר לצד הנורמטיבי של השימוש בצירוף זה אלא אך ורק לבחון את דרך הצגתו בספרי השימוש השונים ולהתחקות אחר מוצאותיו בתולדות הלשון העברית.

### א. הטיפול בצירוף "שוב פעם" בספרים המטפלים בתיקון הלשון

תהליך התחיותה של העברית בארץ-ישראל כשפה אופפת-כול לווה מאז ראשיתו בספרות ענפה שתכליתה תיקון הלשון. החל במאמרים קצרים בכתבי-העת של התקופה עבור במדורי הלשון בעיתונים וכלה בספרים מיוחדים שיועדו לתכלית זו. כמעט שאין לך ספר מספרי תיקון הלשון שלא טיפל בצירוף "שוב פעם" ולא גילה דעתו בדבר כשרות השימוש בו. להלן כמה ציטוטים ממבחר ספרים שעסקו בצירוף הזה:

1. יצחק לבני, לשון כהלכתה - פרקים בתחביר ובסיגנון, 1957, עמ' 90: מדוע אנו מוסיפים... כפלי לשון כגון... "שוב פעם"... כשאחת מן

---

\* מר שרגא אסיף הוא מורה בחוג ללשון עברית וללשון ערבית במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין ומורה בחוג לשפות שמיות באוניברסיטה העברית בירושלים.

השתים, פעמים הראשונה פעמים השנייה, מיותרת לחלוטין! שהרי שוב - פירושה היא לבדה "עוד פעם".

2. יעקב בהט ומרדכי רוז, *נדיק - תיקוני לשון ושיפור הסגנון*, תש"ד, עמ' 192: אמור: שוב נתקלקל הטלפון. או: עוד פעם נתקלקל הטלפון (אל תאמר: שוב פעם נתקלקל הטלפון). המלה "שוב" עניינה: עוד-פעם ואין טעם לכפול ולומר: שוב-פעם (עוד-פעם-פעם).

3. ראובן סיוון, *לקסיקון לשיפור הלשון*, תשכ"ט, עמ' 301: הביטוי שוב מביע את כל מה שאתה רוצה לומר ב"שוב פעם". אמור איפוא שוב (ואל תאמר "שוב פעם"). ובמהדורה הרביעית של ספר זה, תשמ"ה, עמ' 162: ...אמור איפוא שוב הוזהרתי אותו... ולא שוב פעם...

4. שושנה בהט, *הבעה בכתב - מדריך לכתובה יפה לשנות הלימודים התשיעית והעשירית*, 1972, עמ' 94: שוב פירושה פעם נוספת. האומר שוב פעם, הריהו כמגמגם בלשונו, שהרי די בשוב בלבד. ראוי לומר אפוא: באתי שוב, והפעם מצאתי בביתו.

5. חנה מגיד, *ילקוט תיקוני לשון*, תשמ"א, עמ' 69: שוב נפלת. שוב מצלצלים (שוב - מציין פעם נוספת). אל תאמר: שוב פעם.

6. מרדכי קשתן, *עברית - שיפור הלשון בשיטה רב-גונית*, 1982, עמ' 114: שוב הפעם - לא, שוב פעם - לא, עוד הפעם - לא. רק: עוד פעם. המלה "שוב" עצמה פירושה עוד פעם, חזרה (כאילו לשוב אל אותו דבר). אין אפוא אפשרות לומר "עוד פעם פעם"; וזהו בדיוק מה שאתה עושה כשאתה אומר "שוב פעם".

תהא דעתם של הפוסקים אשר תהא - הקורא התמים בטוח עתה שמעולם לא הזדמנו במקורותינו המילים "שוב פעם" בכפיפה אחת, שהרי איש מהם לא הציע כלל אפשרות זו. ויפה מהם נהגו אחרים - שפסקו מה שפסקו אבל לימדו את קוראיהם פרק בתולדות הלשון העברית:

7. יצחק פרץ, *עברית כהלכה - מדריך בעניני לשון*, חלק א, תשי"ג, עמ' 26: רבים אומרים "שוב פעם", כגון: שוב פעם כתב את השגיא. וגם צירוף זה אינו אלא מזיגה מוטעית של שני הביטויים שוב... - עוד פעם. צירוף זה משובש, שהרי "שוב" נרדף ל"עוד

פעם" והצירוף "שוב פעם" אינו אלא טבטולוגיה (כפל עניין במלים שונות), שהיא: "עוד פעם פעם" (מעין גמגום). יש, איפוא, לומר: "שוב כתב את השגיאה" או "עוד פעם כתב את השגיאה". אמנם באגדה אנו מוצאים: "שוב פעם אחת היו עולים לירושלים" (מכות כד ע"ב), אבל שם משמעו של "שוב" - "חזר הדבר": חזר הדבר, פעם אחת וגו'. (ובדומה גם במהדורה המתוקנת של תשכ"א).

8. יצחק אבינרי, יד הלשון - אוצר לשוני בסדר אלף-בית של הנושאים, תשכ"ד, עמ' 474: שוב פעם. - צירוף זה נראה כפסול בעיני מדקדקים, כי לא ידעו על מציאותו בתלמוד כמה פעמים (שבת קלד. פסחים פת. סנהדרין יא. מכות כד.). הפסול המדומה שבו היה מצד יתורה של פעם, שהרי שוב ענינו עוד פעם. אך יש הרבה כיוצא בזה... בתלמוד יש לרוב "שוב פעם אחת", ובספרי (עקב מג) "שוב פעם". (כסלו תשכ"ב).

9. רפאל ויס, בשוט לשון, 1982 (המאמר עצמו התפרסם, ככל הנראה, ב-1964), עמ' 285-286 עסק בסוגיה בעקבות אבינרי ופרץ: ...האומר "שוב פעם" - בעצם אומר: עוד פעם פעם... אבינרי אינו רואה פסול בביטוי זה, מכיוון שבספרות חז"ל נמצא פעמים אחדות "שוב פעם אחת". ואמנם כן הוא. למשל, במכות כד ע"ב: "שוב פעם אחת היו עולים לירושלים, כיון שהגיעו להר הצופים קרעו בגדיהם", או במועד קטן טז ע"א: שוב פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק; ועוד. ואולם, כפי שכבר העיר פרץ, במקומות שבהם מופיע הביטוי "שוב פעם", המשמעות של "שוב" אינה: עוד פעם, אלא: חזר הדבר. ובכן, "שוב פעם": חזר הדבר, פעם. הווי אומר, "שוב פעם" כנרדף ל"עוד פעם" - שגיאה.

נמצאנו למדים אפוא שזוג המילים האמור אכן משמש בצמידות בלשון חכמים, אלא שיש הפרש בין הצגת הדברים אצל אבינרי לבין הצגתם אצל פרץ: אבינרי הביא הן לשון "שוב פעם אחת" מהבבלי הן לשון "שוב פעם" מהספרי ולא אמר דבר וחצי דבר על הוראת הצירופים הללו, ואילו פרץ הביא רק לשון "שוב פעם אחת" של הבבלי, אך נתן לבו לשימוש המיוחד של צירוף זה ואף פיסקו באופן מעניין: חזר הדבר, פעם אחת וגו' (ועוד נשוב לפיסוק זה). ויס מסכים עם פרץ.

## ב. הטיפול בצירוף "שוב פעם" במילונים

1. מילון בן-יהודה. בערך "פעם" מביא בן-יהודה את הצירוף "שוב פעם" (עמ' 5067 טור ב):

\* שוב פֶּעַם: שוב פעם היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקראו בגדיהם וכו' (ספרי דברי מג).

בערך "שוב" מובא הצירוף פעם נוספת (עמ' 6945 טור א):

- ובצירוף שוב פעם, שוב פעם אחרת, שוב פעם אחת: שוב פעם היו עולים לירושלם הגיעו לצופים וקראו בגדיהם (ספרי דברי מג). [והעורך מוסיף בהערה: וכעין זה במכות כד: שוב פעם פעם אחת וכו']. שוב פעם פעם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו"ק טז.). ושוב פעם אחרת היו מסובין בעלייה ביבנה (סוטה מח:).

כלומר, בן-יהודה מביא הן לשון "שוב פעם" הן לשון "שוב פעם אחת" הן לשון "שוב פעם אחרת". נקל לראות שפרץ, אבינרי וויס הסתייעו בציטטים שהביא בן-יהודה.

2. מילוניו של אברהם אבן-שושן. במהדורות הראשונות של מילוניו (לפני תשכ"ו) הביא אבן-שושן את הצירוף בשני מרכיביו. בערך "פעם":

- שוב פֶּעַם, פעם נוספת, קרה שנית ש-: "שוב פעם היו עולים לירושלים, הגיעו לצופים וכו'" (ספרי דברים מג).

ובערך "שוב":

- שוב פֶּעַם, עוד פעם, בפעם נוספת או בפעם אחרת: "שוב פעם היו עולים לירושלים" (ספרי דברים מג). "שוב פעם אחרת היו מסבין בעליה ביבנה" (סוטה מח:).

אבן-שושן הביא את דוגמאותיו של בן-יהודה, אבל השמיט לשון "שוב פעם אחת". אולם במהדורת מילוניו הגדול, המלון החדש, תשכ"ו-תש"ל, חלו כמה שינויים. בערך "שוב" הופיע הצירוף "שוב פעם" במתכונתו הקודמת (פרט לשינוי דרך הציטוט מן הספרי), אבל נוסף ערך-משנה חדש:

- שוב פֶּעַם אַחַת\*, עוד פעם: "שוב פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקיא" (שבת קלד:).

הפעם הביא אבן-שושן לשון "שוב פעם אחת" ואף הביא דוגמה שונה מזו שאצל בן-יהודה. וגם בערך "פעם" חל שינוי: נוסף לדוגמה מהספרי הביא אבן-שושן את לשונו של עגנון:

"שוב פעם אחת עליתי לרמת-רחל" (עגנון, אורח 442). משום מה דוגמה זו מובאת דווקא בערך "פעם" תחת ערך-המשנה "שוב פעם" ולא בערך "שוב" תחת ערך-המשנה החדש "שוב פעם אחת".

3. מילונו של יעקב כנעני אוצר הלשון העברית, תש"ך-תשמ"ט. כנעני, לשיטתו, מביא את הצירוף רק בערך "שוב":  
- שוב פֶּעַם, - פעם נוספת: שוב פֶּעַם אחת גזר רבי שלא ישנו לתלמידים בשוק (מו"ק טז.). שוב פעם עליתי לרמת-רחל (שי"ע).

הדוגמה הראשונה של כנעני לקוחה מבן-יהודה. דוגמת עגנון לקוחה מאבן-שושן בשיבוש! במקום שכתב עגנון "שוב פעם אחת" השמיט כנעני את המילה "אחת" ותלה בעגנון את השימוש ב"שוב פעם"!

יהודה גור, מלון עברי, תש"ו; ראובן אלקלעי, מלון עברי שלם, 1969-1971; מאיר מדן, מאלף עד תו - מלון עברי שמושי, 1973; שושנה בהט ומרדכי מישור, מילון ההווה - מילון שימושי לעברית התקנית, תשנ"ה אינם מביאים כלל את הצירוף.

## ג. לתיעודו של הצירוף "שוב פעם" בתולדות הלשון העברית<sup>1</sup>

המילים "שוב פעם" מופיעות בצמידות לראשונה בלשון התנאים:

1. תוספתא סוטה יג ד (מהדורת ליברמן):  
שוב פעם אחת היו יושבין ביבנה ושמעו בת קול אומרת
2. ספרי דברים מג (מהדורת פינקלשטיין, עמ' 95) = מדרש תנאים לדברים (מהדורת הופמן) פרק יא פסוק טז:  
שוב פעם אחת היו עולים לירושלם הגיעו לצופים קרעו בגדיהם  
(בחילופי גרסאות לספרי ליתא מילת "אחת"; בן-יהודה ציטט מן הספרי מהדורת איש-שלום, ואכן במהדורה זו ליתא מילת "אחת", וממילונו של בן-יהודה נשתלשלה גרסת "שוב פעם" למילוניהם של אבן-שושן וכנעני, כאמור לעיל).

ואף בלשון האמוראים משמשות שתי המילים בצמידות:  
שוב פעם אחת - בבלי שבת קלד ע"א; פסחים פח ע"ב; סנהדרין יא  
ע"א; צא ע"א (פעמיים); מכות כד ע"א; חולין מז ע"ב; מדרש  
איכה רבה (בבב) פרשה ה יח; מדרש זוטא איכה (בבב) פרשה א  
מג; תנא דבי אליהו רבה (איש שלום) פרשה כח; מדרש עשרת  
הדברות (אוצר המדרשים - אייזנשטיין) עמ' 456א.

שוב פעם אחת - בבלי מועד קטן טז ע"א.

שוב פעם אחרת - בבלי סוטה מח ע"ב.

נתבונן-א בממצאים שלפנינו. ראשית למדנו שאין כל עדות מלשון  
חכמים לשימוש הלשון "שוב פעם" בסתם אלא לעולם "שוב פעם  
אחת/אחרת". שנית, מהו סדר המרכיבים של הצירוף המשולש הזה?  
כדי לענות על כך נתבונן בכמה מן הדוגמאות שמנינו:  
בבלי שבת קלד ע"א:

אמר רבי נתן: פעם אחת הלכתי לכרכי הים ובאת אשה אחת  
לפני... שוב פעם אחת הלכתי למדינת קפוטקא ובאת אשה אחת  
לפני...

ספרי דברים מג (מהדורת פינקלשטיין עמ' 94-95):

וכבר היו רבן גמליאל ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי  
עקיבא נכנסים לרומי... שוב פעם אחת היו עולים לירושלם...  
תוספתא סוטה יג ג-ד (מהדורת ליברמן):

מעשה שנתכנסו חכמים לעליית בית גוריה ביריחו ויצתה בת קול  
ואמרה להן... ושוב פעם אחת היו יושבין ביבנה ושמעו בת קול  
אומרת...

בדוגמאות שהבאנו סיפור המעשה פותח באחת מנוסחאות הפתיחה  
המקובלות בלשון חכמים: פעם אחת, וכבר, מעשה ב/ש (ר' אבא  
בנודיד, לשון מקרא ולשון חכמים, תשכ"ז, עמ' 189), והצירוף "שוב פעם  
אחת" משמש כנוסחת פתיחה להתרחשותו השנייה של סיפור המעשה,  
והמילה "שוב" היא הפותחת את הקזרה. לפיכך סדר המרכיבים הוא:  
"שוב + פעם-אחת..."

וכך מתנהג גם הצירוף "שוב מעשה ב-":

משנה יבמות טז ד:

מעשה בסומא שירד לטבול במערה... ושוב מעשה בעסיא באחד  
ששללוהו לים...

ספרי במדבר קלא (מהדורת הורוביץ עמ' 173):

מעשה באחד ששלח ביד בנו... שוב מעשה באחד ששילח ביד בנו...

וגם כאן סדר המרכיבים דומה: "שוב + מעשה ב-".

בתקופה שאחרי לשון חכמים קשה יותר לעקוב אחרי גלגולי הצירוף "שוב פעם אחת/אחרת" בשל התיעוד המילוני המקוטע, אבל ברצוני להצביע על שני שינויים חשובים שחלו בשימוש הצירוף הזה:

א. בנוסף לשימוש שראינו בלשון חכמים, דהיינו כנוסחת פתיחה לסיפור מעשה (וממילא גם למשפט חדש) המתרחש פעם נוספת (ואז בדרך כלל סדר המילים הוא: שוב פעם אחת + פועל), שימוש המתועד היטב עד למאה שלנו, מתחיל לבצבץ שימוש נוסף בצירוף האמור, והפעם כתיאור פועל בתוך המשפט גופו, במשמעות: שנית, פעם נוספת:

1. הפירוש המיוחד לרש"י לדברי הימים א א, כד:  
שם ארפכשד שלח - למעלה מנה בניו של שם ועתה התחיל שוב פעם אחרת מפני כבודו של אברהם

2. שו"ת הרמב"ם סימן תב ד"ה (לר' פינחס הדיין) - מהדורת י"י בלאו, כרך ב, עמ' 678:

ועל כל זאת שטר אחר בידי שהעדתה על עצמך אחר שלש שנים של מכירה בשעה שנתתה לי שטר המכר והודית לי עוד שוב פעם אחרת וקנו ממך בעדים שמכרת לי הדירה הזאת וקבלת ממני הדמים שלמים מזמן הראשון בלא שום תנאי בעולם אלא מכר חלוט ושריר וקיים

3. שו"ת מהריט"ץ (המאה ה-17) חלק א סימן רעו ד"ה תשובה הדבר:

א"כ למה להם לאנוס אותה שתקדישם שוב פעם שנית  
4. ספר<sup>2</sup> אגרא דכלה לר' צבי אלימלך מדינוב (המאה ה-18), בראשית, דף מ עמודה ד (מהדורת פרעמישלא תר"ע):

ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח... אומרו שוב פעם שנית נ"ח באומרו ויולד נח, דהיה די שיאמר ויולד את שם וכו'

5. שם, דף פו עמודה א:  
שהי רעב בארץ, והוצרך אברהם לצאת מארץ הקדושה, וז"ש אח"כ שוב פעם שנית כי כבד הרעב בארץ, להורות

- כי כל זמן שלא הי' הרעב כבד כ"כ, נסתפק אברהם אבינו  
במועט ולא עזב ישיבת א"י
6. פירוש המשנה תפארת ישראל (לר' ישראל ליפשיץ - המאה  
ה-19), יקין, כלים פרק יח משנה ח (סוף הע' עג):  
והשתא שנטהרו הן נטהרה גם היא. אבל להגי'  
שנתחדשו השתא שוב פעם ב' א"צ התנא ליתן טעם  
על טהרתן, דפשיטא דטהורין לגמרי  
כלומר, הצירוף נשאר במלואו על שלושת מרכיביו "שוב פעם  
אחרת/שנית", אך מעמדו התחבירי השתנה.
- ב. בשימוש החדש הזה, כתיאור פועל בגוף המשפט, נשמט המרכיב  
השלישי, ומעתה ואילך הצירוף הוא "שוב פעם" בלבד:
1. שו"ת מנחת שלמה (ר' שלמה זלמן אויערבך - המאה ה-20)  
סימן ט ד"ה אבל נראה:  
משא"כ בנד"ד שההולדה היא רק לזמן מועט ותיכף לאחר  
גמר תשמישו הוא חוזר ומנתק את הזרם או שהוא נותק  
מאליו ואח"כ שוב פעם חוזר ופותח וחוזר חלילה
  2. שם סימן כג ד"ה ד, אולם:  
אפילו אם באותו לילה של ט"ו נמלך והלך שוב פעם  
להעיר להיות שם יום או יומים
  3. שם סימן נז ד"ה ואי אמרינן:  
ולפיכך טובר דכיון דלאחר שחזר ועירב הרי התבואה שוב  
פעם מחוסרת דיגון
  4. שו"ת היכל יצחק (ר' יצחק אייזיק הלוי הרצוג - המאה ה-20)  
אה"ע ב סימן מג ד"ה (ו):  
יספיק האישור הרשמי של שר בית הסוהר, והגושפנקא  
שאסיר פלוני חתם הרשאה זו בפניו אחרי שקרא אותה  
בקול מלה מלה, ואז יעשו הגט שוב פעם בנחת, וימסר  
להאשה
  5. שם סימן נב ד"ה (י):  
מטעמים של רחמים כרחם איש על רעהו, יש להחזיק  
שזה זכות גדול וברור, ובפרט כשכבר עשה כל מה שדרשו  
ממנו ליתן הגט, ואנו עשינו כל האפשר ממנו לחזור ולשאלו  
שוב פעם, אלא שסגר הדרך

6. שו"ת צ"ץ אליעזר (ר' אליעזר יהודה ולדנברג - המאה ה-20)  
חלק יב סימן יח ד"ה והנה ההנחה:

הרי בהדיא דאפילו כשברור לו כשהמיחוש עוד יחזור  
אליו ויצטרך שוב פעם לעלות למטה בכל זאת בכל פעם  
שניצול מהשכיבה במטה צריך לברך

7. שם חלק ב סימן יח ד"ה ובנידונו עוד:

שמיד עם פתיחת הברז בפעם ראשונה נכנסים מים  
חדשים ומתערבים עם הישנים ואח"כ כשלוקח שוב פעם  
לוקח כבר גם מהחדשים שנתבשלו באיסור ושותה אותם

8. פסקי דין רבניים (המאה ה-20) חלק ד עמ' רפט ד"ה פסק-דין:  
ואמנם פטורים היינו מלהיכנס שוב פעם במ"מ של הלכה  
בנדון, אחרי שלדעתנו הדברים מבוארים באר היטב  
בפסק-דינו הקודם

וראוי לציין שגם בטקסטים שעובדו עד כה במאגר מדור הספרות  
החדשה של מפעל המילון ההיסטורי של האקדמיה ללשון העברית<sup>3</sup> לא  
הופיע כלל הצירוף "שוב פעם". לפיכך עולה בשלב זה מן התייעוד  
(החלקי אמנם) שבמאגרי הטקסטים הקיימים שהצירוף "שוב פעם"  
מופיע רק במאה ה-20!

#### ד. לתייעודו של הצירוף "שוב פעם" בלשונו של עגנון

כיוון שאבן-שושן הביא דוגמה לשימוש "שוב פעם אחת" בלשונו של  
עגנון (כאמור לעיל, שגה כנעני בהבאת ציטטה זו והשמיט את המילה  
"אחת"), נתעוררתי לבדוק את הצירוף אצל עגנון<sup>4</sup>. כצפוי, עגנון  
משתמש בצירוף כשימוש בלשון חכמים: בכל כתביו נמצא הצירוף 37  
פעמים, ותמיד הלשון הוא "שוב פעם אחת" + פועל (במעצמי אל עצמי,  
עמ' 388 נפלה טעות ומודפס: "שוב פעם אירע מעשה שכזה", אבל זו  
ציטטה מספר סופר וסיפור, עמ' תלט, ושם הנוסח הוא: "שוב פעם  
אחת אירע מעשה שכזה") ותמיד כנוסחת פתיחה להתרחשות שנייה.

וכבר לימדנו מ"צ קדרי (נ"על ש"י עגנון כאיש הלשון העברית", לשוננו  
לעם - קובץ לשנת הלשון, התש"ן, עמ' 243): "בלשון הדיבור הקדים  
הסופר להכיר בחידושים שנוצרו בלשון החיה בארץ-ישראל". ובהמשך  
הדברים קדרי מעמידנו על כך שבלשון כתיבתו הלא-פורמלית של עגנון,  
באגרותיו, הממצאים עשויים להיות שונים מאלה שבכתיבתו

הפורמלית. ואכן, למרבה ההפתעה, בבדיקת לשונו של עגנון באיגרותיו לאשתו (בקובץ אסתרליין יקירת) נמצאו לא פחות מ-14 היקרויות של "שוב פעם" גרוד:

עמ' 49: איני יכול לשאול אותו כלום, כי איני חפץ ליתן שוב פעם לבעל הבית להמתין.

עמ' 79: כי דוקא ביום החמישי הרגשתי שוב פעם את רטט היצירה וישבתי כל היום וכתבתי ספור קטן.

עמ' 82: כי ה' ביאליק שוב פעם בקשני להוציא את כתבי.

עמ' 95: שוב פעם אני בתוך עמי אנכי יושב, היינו עם רבנים וחסידים וכו'.

עמ' 116: שוב פעם אני בתל אביב. למה?

עמ' 194: שוב פעם יש לי שעה וחצי פנאי והלכתי אצל אנשיל לחנותו.

עמ' 201: ידידתי היקרה, שוב פעם אני כותב לך סתם.

עמ' 214: וביום השני שוב פעם אזרתי כגבר חלצי והלכתי לעוד טיאטרון.

עמ' 215: מאד אני מתגעגע לחיים מסודרים שאוכל שוב פעם לכתוב סיפורים חדשים.

עמ' 218: ושוב פעם הידדד הידדד הגהה והגהה והגהה.

עמ' 223: בשבת אחה"צ אצל הגב' בלום מורה מא"י. שוב פעם בחברת ארצי ישראלים.

עמ' 238: ובכן אצטרך לילך ולחפש שוב פעם דירה.

עמ' 239: שוב פעם התחילו אצלי הימים הנרגזים.

עמ' 260: אח"כ הלכתי עם קרובי צלר לבית הקברות ואח"כ ואח"כ שוב פעם מאות ידים.

צא ולמד, מה בין כתיבתו הפורמלית של עגנון לבין כתיבתו הלא-פורמלית. מעניין לציין שבסוג כתיבה דומה, בעשרות מכתביו של עגנון לזלמן שוקן ורק אלה שפורסמו בקובץ ש"י עגנון - ש"י שוקן: חילופי אגרות [תרע"ו-תשי"ט], לא נמצאה ולו גם דוגמה אחת של "שוב פעם". (כנראה, גם ביאליק השתמש ב"שוב פעם" בלשון הרצאתו הלא-פורמלית [דברים שבעל-פה, ספר ראשון, עמ' רב]: "איד אתם חושבים - אני אתחיל שוב פעם מבראשית - תני"ך זה נכס חדש או ישן?")<sup>5</sup>

איני יודע אם יש בסקירה קצרה זו כדי להשפיע על ההחלטה בדבר תקינות השימוש בצירוף "שוב פעם" כפי שהוא שכיח ומקובל היום

בדיבור ובכתיבה העיתונאית ואף הספרותית. אבל דומני שהתמונה שעלתה מעיון ראשון בספרי תיקון הלשון ובמילונים השונים לא הייתה מלאה דינה. תקוותי היא שהנתונים שהובאו כאן תרמו במשהו להשלמת התמונה, וחבל שלא הספקתי להציגם בפני ראובן סיוון ז"ל.

## הערות

1. איתור המקורות מספרות חז"ל ומספרות השו"ת נעשה בסיוע המערכת הממוחשבת של פרויקט השו"ת באוניברסיטת בר-אילן.
2. איתור שלושת המקורות הבאים נעשה בסיוע מערכת המידע של הספרייה התורנית הממוחשבת.
3. אני מודה לפרופ' ר' מירקין ולגב' ב' פישלר מן האקדמיה ללשון העברית על הסיוע שהגישו לי בבדיקה זו.
4. איתור המקורות נעשה בסיוע המערכת הממוחשבת של מאגר עגנון באוניברסיטת בר-אילן. תודתי לפרופ' ה' ויס ולפרופ' ר' מירקין על הרשות להשתמש במאגר זה.
5. זוגמה זו מצאתי אצל ר' ויס, בשוט לשון, 1982, עמ' 286, הערה 13 (ויס בטעות: עמ' כב).